

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

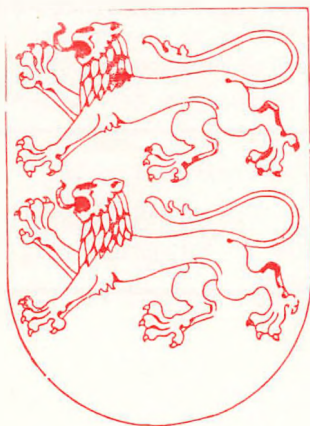
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydske

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Christian Stenz

INDHOLD:

- Niels P. Bjerregaard: *Jens Jepsen Lohmann*
Hans Vald. Gregersen: *Savsevejen, et ældgammelt vejstræk*
Max Rasch: *Præsteslægten Wulff i Bevtoft-Titslund*
Thomas Otto Achelis: *Fru Amtsforvalter Lorenzens Linnedskab*
J. Raben: *Sønderjyske Kirkeflytningssagn*
Hans Vald. Gregersen: *Provst Kenkel og Tønder provsti's præster*

Sønderjydske månedsskrifts ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

A. Nielsen & Co. A. S.

Nykøbing Falster

Blomster siden 1874

Carl Hass jun.

»NIZZA«

Telefon 2104 - Aabenraa

All i Møbler

A-S FAXE KALKBRUD
Frederiksholms Kanal 16 Telefon Central 9123
JORDBRUGSKALK
97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)
(Grundlagt 1887)
KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol

Antager Frøavlere

Graasten
Andelsslagteri

Niels A. Nielsen & søn

Farve- og Tapethandel
Telefon Aabenraa 3128

Indehaver H. H. Nielsen

MØBEL*gården*

ST. TORV AABENRAA TLF 2227

Privattelefon 2191

N. C. Juhl

Malerforretning Tlf. 2612 m. omstilling

Værksted: Kilegård

Privat: Haderslevvej 11

**Støt
vore
annoncører**

**Støt
de
sønderjydske
indsamlinger**

Annonceekspedition:

Aastrupvej

Haderslev

Telf. 22.362

Jens Jepsen Lohmann

Af Niels P. Bjerregaard

I det nationale røre i Sønderjylland i midten af 1800-tallet var Haderslev by med dens latinske ret stærkt i forgrunden. Dog var det ikke skolen alene, men også adskillige private hjem, der deltog i kampen for dansk sprog og sindelag. I et sådant hjem kom den mand, hvis navn står over disse linjer, til verden den 2. juni 1842. Forældrene var guldsmed *Andr. Hansen Lohmann* og hustru *Catr. Kirst. Kielsgaard Jensdatter*, og de måtte efter 1864 bøde for deres danskhed, idet de måtte forlade landsdelen, hvorved de blev økonomisk ruineret.

Sønnen blev sat i Haderslev latinske, og han havde således blandt andre digteren *Edvard Lembcke* til lærer. Det er vel endogså sandsynligt, at han har deltaget i afskedsfesten for pastor *F. E. Boisen* den 18. april 1859, hvortil *Lembcke* havde skrevet den smukke hyldestsang: Vort modersmål er dejligt.

I 1861 tog *J. J. Lohmann* studentereksamen og rejste derefter til København for at studere teologi. Der gik kun godt to år, så afbrød han sine studier for at tage aktivt del i krigen mod Tyskland. Som officersaspirant deltog han i fægtingen foran Dybbøl den 17. marts 1864, og 30. maj s. å. blev han udnævnt til sekondløjtnant ved 7. infanteriregiment; men efter krigens slutning optog han atter sine studier uden dog helt at forlade hæren. Han var således indkaldt til lejrtiltjeneste i juli 1869 og august 1870. Studietiden var en lang tid for *Lohmann*. Tyskernes hårde fremfærd var gået ud over hans forældre, så de ikke kunne hjælpe ham økonomisk, og han måtte derfor være om sig for at tjene til livets ophold; men han tjente da også en del ved at tage timer på *Thriges* skole og *Haderslev læreres* skole. Omkring sidstnævnte skole samledes ganske naturligt både sønderjyder, der boede i København, og en del nationalt indstillede københavnere, og de følte ret snart savnet af en sangbog, som de kunne bruge ved deres møder. Det blev overdraget *Lohmann* at redigere og udgive en sådan sangbog, og den udkom i 1867. Andet oplag udkom allerede året efter, og den blev senere fortsat som den berømte eller berygtede »blå sangbog«, berømt, set gennem danske briller, berygtet, set gennem tyske.

I januar 1871 tog han teologisk embedseksamen og var derefter hus-

lærer hos forpagter *Lawaetz* på Kalundborg ladegård, men modtog 22. september 1873 udnævnelse som personel kapellan i Sengeløse, og den 22. oktober samme år udtrådte han af hæren. Den 7. juni 1877 blev han kaldet til sognepræst for Tostrup-Roum menigheder i Rinds herred, Viborg stift, og 16. august samme år blev han viet til *Vita Budde f. Gether*. Hun var født i Nexø den 19. september 1846 som datter af senere borgmester og byfoged i Køge *Jens Joh. Gether* og hustru *Barbara Petrea Jespersen*. Hun havde forud været gift med cand. jur. *Rob. Budde*, der døde 1871.

Opholdet i Tostrup-Roum blev ikke af nogen lang varighed; thi allerede den 22. marts 1881 blev han kaldet til sognepræst for Skive-Resen, og her gik han straks i gang med at få bygget en ny præstegård og få den gamle afhændet, og det lykkedes ham at gennemføre projektet. Men næppe havde han fået sig installeret i den nye præstegård, før han gik ind for en anden sag, nemlig at få »Frue Kirke« i Skive udvidet. I den forløbne del af 1800-tallet havde Skive femdoblet sit indbyggertal, og det havde ført med sig, at kirken — selv på de almindelige søn- og helligdage — ikke var stor nok til at rumme dem, der mødte frem til gudstjenesterne. Her var det imidlertid, som om han løb panden mod en mur. Hvergang han havde fået et projekt udformet og mente at have grund til at tro på, at sagen kunne løses, var der altid en eller anden autoritet, der spændte ben for foretagendet, og så kunne pastor *Lohmann* begynde forfra. Det gjorde han imidlertid også, og ved et af projekterne fandt man ved at undersøge »Frue Kirke«s mure med hensyn til deres soliditet de pragtfulde kalkmalerier, der senere blev fremdraget og istandsat, og han var ikke sen til at lave en beskrivelse af disse kalkmalerier. Denne lod han trykke for at interessere regering og rigsdag for kirkesagen i Skive; men lige meget hjalp det. Juleaftensdag 1893 kom imidlertid byens apoteker og overgav *Lohmann et gavebrev* til kirken. Det lyste op i mørket. Nu kunne der atter arbejdes, og der blev arbejdet; men han skulle ikke se sin hjertesag gennemført; han døde den 23. oktober 1894 og blev stedt til hvile på Skive kirkegård, hvor graven, som rummer støvet af den »blå sangbog«s fader, stadig holdes vedlige.

Ved siden af *Lohmanns* indsats, som er nævnt foran, vedblev han stadig at være sønderjyden, der var revet løs fra sin hjemstavn, men som stadig elskede hjemlandet og interesserede sig levende for dettes danske befolkning. Måske blev han vakt til klar bevidsthed om sit sønderjydske ophav af en kvindelig slægtning. Det var i studenterdagene. Han var hjemme på ferie, og den kvindelige slægtning hørte både med forbavelse og uvilje, at han havde aflagt sit modersmål og talte dansk rigsmål. Hun drillede ham med, at nu havde han »brændt sine skibe«,

J. Jepsen Lohmann

når han ikke mere talte sønderjydsk, og mente, at han kunne vel heller ikke. Svaret kom i løbet af få dage i form af sangen: »Hvornær vi bliwer glaj«. Den viste, at han stadig tilfulde magtede sit modersmål. Denne sang blev både kendt og sunget i Sønderjylland, og da på et møde i efteråret 1918 sønderjydernes fører *H. P. Hanssen* sammenfattede de danske sønderjyders stemning, før de skulle gå over til Danmark, gjorde han det i følgende vendinger: »Vi venter længselsfuldt, som børnene før jul venter den store højtidsstunde, og når den oprinder, da vil den sønderjyske piges ord i den gamle vise gå i opfyldelse: »Så holder vi et høtte, der aller før æ næwn. Vi bliwer glaj, som vi aller æ blewn.« Det var et citat af *Lohmanns* sang, som brugtes der.

Han tog også ivrigt del i arbejdet for at få oprettet den kirkelige del af »Nordslesvigske Søndagsblad«. Den kirkelige del af dette blad blev udgivet af *Chr. F. Monrad* og *A. C. C. Holdt*, og første nummer udkom første søndag i advent 1880. I bladet for 13. marts 1881 fremkom en artikel af *Lohmann*: En salme af *Grundtvig*. Salmen er den bekendte vuggevise: Sov sødt, barnlille! Artiklen gør rede for, hvordan *Grundtvig* efter en sygdom i 1844 var draget på landet og levede en tid hos en præstevænning, og hvordan han en dag, da han var kommet sig noget, bad vennen skrive, hvad han dikterede, og diktatet var ovennævnte salme. I første årgang nr. 19 findes et digt af pastor *Lohmann*: En kvindes bøn. — I nummer 23 og 24 gør han på lignende måde som ved *Grundtvigs* salme rede for, hvordan *Paul Gerhards* salme: Befal du dine veje, er blevet til. I nr. 45 findes atter en artikel af ham: Første søndag efter mikkelsdag, hvori han fremkommer med nogle betragtninger over konfirmationen. Da *Lohmann* kom til Skive, kaste-

de han sig, som før nævnt, over de to opgaver at få rejst en ny præstegård og en ny kirke. Han fik derfor mindre tid til at skrive. Dog sendte han sit kære blad en ny oversættelse af den fra tysk oversatte salme: Jeg er træt og går til ro. Denne oversættelse er trykt i årgang 1883, nr. 21.

Selv om pastor *Lohmann*, grundet på andet arbejde, standsede sin skribentvirksomhed, betød det dog ikke, at han glemte sønderjyderne. Da han kom til Skive, fandt han tre sønderjyder der, som var ansat ved skolevæsenet. Det var den senere skoleinspektør *R. Hasselriis*, der ganske vist var født på Bornholm, men havde levet sin barndom og ungdom i Sønderjylland, og han havde efter endt studentereksamen ligesom *Lohmann* deltaget i krigen 1864. Der var den senere overlærer *P. Becker*, der stammede fra Als, og endelig kantor *Paul Frederik Johannes Hansen*, der var født i Slesvig. Det var et firkløver, der ønskede at skabe stemning for og hjælp til sønderjydernes nationalitetskamp, og de fik da også oprettet en »Sønderjysk forening for Skive og omegn«. Her var *Lohmann* et meget virksomt medlem, og det er betegnende, at det netop var ved et møde om hjertesagen, at han blev syg og måtte føres hjem, og dette sygdomsanfald havde døden til følge.

Ved pastor *Lohmanns* død blev der sagt om ham, at han havde været tro mod den egn, han var født i, og det folk, han var født imellem, og større ros kan vel næppe siges ved en mands bære.

Savsevejen, et ældgammelt vejstræk

Af *Hans Vald. Gregersen*

Kulturhistorikeren *Hugo Matthiessen* har i sin fortrinlige beskrivelse af *Hærvejen* givet forklaringen på den ejendommelige grænse mellem Ribe og Slesvig bispedømmer, der i det nordligste Sønderjylland ganske lader hånt om de gamle herredsskel. Nord for Immervad følger den vestlige grænsezone for det gamle Slesvig stift nemlig nøje de sogne, gennem hvilke *Hærvejen* havde sit forløb, således at dette store færdselsstrøg helt og holdent var underlagt krumstaven i Slesvig.

Denne teori er så rigtig, at den i virkeligheden allerede er blevet verificeret for over to hundrede år siden, hvad *Hærvejens* skildrer da

også synes at have gjort sig klart, idet man finder det gamle vidneudsagn optegnet i bogens udførlige noteapparat.

Oplysningen stammer fra en indberetning, som præsten i Skrydstrup, Peter Michelsen, i 1638 indsendte til den lærde Ole Worm som led i en større undersøgelse, til hvilken der indkom bidrag fra Ribe stifts samtlige gejstlighed. Det hedder her bl. a.:

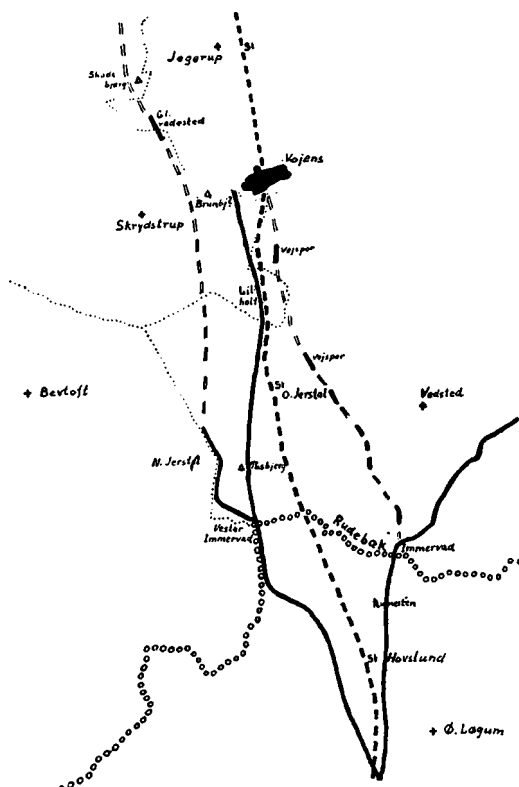
»Østen fra Schrystrop kierche, 4 eller 5 steenkast, ligger et stort, langt bierg, det kaldes Brenebjerg; det strecker sig synder och norr och det strecker sig hen til Skioldesbjerg, som ligger der norden fra, men Skioldesbjerg ligger iche udi Schrystrop sogn, men udi Jegerop sogn. Paa wester side op til Brenebierge løber en wei, som meget affsiges, kaldes *Sauffsewei*, den atskiller fra huerandre Hadersleff proustij och Riber sticht.«

Efter den gamle præsts udsagn må vejen altså have haft hovedretningen nord-syd i nogen afstand (vel et par hundrede meter) øst for Skrydstrup kirke. Lokaliteten »Brenebjerg« kan være Brænbjerg, således som Sønderjyske Stednavne om end med tvivl foreslår. Rimeligvis drejer det sig dog om en afskriverfejl for *Brunbjerg*, som findes nævnt i nogle udskiftningsakter og sikkert refererer sig til en tidligere lyngklædt højning østen byen. »Skioldesbjerg« er uden tvivl samme lokalitet som *Skodsbjerg* i Nustrup sogn, idet man må forudsætte samme ejendommelige lydudvikling, som vi også finder i landsbynavnet Skodborg [»Skoldborg«]. Når Skrydstrup-præsten mener, at denne bakketop ligger i Jegerup (nu Vojens) sogn, kommer det ganske simpelt af, at Jegerup (Vojens) sogn netop her skyder en kile ind mellem Skrydstrup og Nustrup sogne, således at landstrimmelen mellem Skodsbjerg og Skrydstrup sogn hørte til det gamle Jegerup sogn.

Mens Savsevej ifølge den gamle præst var en vej, som var meget omtalt (»som meget affsiges«), er navnet nutildags glemt i Skrydstrup sogn. I det noget sydligere liggende Bevtoft sogn findes imidlertid stadig et vejstykke, som går under navnet *Savsevejen*. Det kendes her desuden fra udskiftningsakterne, hvor der skrives Saxeveyen, hvilket forleder Sønderjyske Stednavne til en opslagsform »Sakservej«. Selv om man paralleliserer med Frisvej sydvest for Bolderslev, vil en navneforbindelse med sakserfolket dog næppe være tænkelig så langt fra Ejder-grænsen. Vi vil i stedet foretrække at tolke forleddet af det gamle ord saks »sten« med en hentydning til, at vejen har været stenlagt i gammel tid.

Den tidligere museumsinspektør i Haderslev, *Lund*, har i sin tid mundtligt fremsat den tanke, at »Sauffsewei« skulle læses med tryk på anden stavelse, således at vi skulle have et gammelt forsøg på at stave det franske chaussé. *Th. O. Achelis* har senere (Schriften d.

Vereins f. Schl. Holst. Kirchengeschichte II rk. 10 bd. 2. hæfte, s 120 f.) forbedret det til, at navnet skulle hidrøre fra det latinske *via calciata*, hvilket imidlertid ville forudsætte ganske samme lydudvikling herhjemme, som dette ord har fået i fransk, og det franske *chaussé* har først langt senere vundet indpas her i landet.

På hosstående kort*) er *Savsejen* den vestligste (delvis stiplede) linje, mens *Pottervejen* fra Vojens og sydpå findes fuldt optrukket (lige vest for jernbanen). Savsevej og Pottervej har øjensynligt samme forløb syd for det gamle grænseskel langs Rudbækken.

Lige øst for jernbanen ses den gamle *Hærvej*, der siden middelalderens slutning ved Immervad bøjede i østlig retning ind imod Haderslev, mens den tidligere søgte i nordlig retning over Vojens til Skodborg. Et par steder syd for Vojens ses endnu nogle hjulspor, som almindeligvis antages at være minder om Hærvejens oprindelige forløb.

*) Fremstillet efter samråd med museumsinspektør H. Neumann.

Ejendommelig er imidlertid de tre nogenlunde parallelle vejstræk, som findes nord for grænsestrøget langs Rudbækken. Den nordgående færdsel synes ikke i egnen mellem Rudbækken og Kongeåen at have haft et fast leje. Savsevejen og Pottervejen har åbenbart til tider budt på bedre muligheder for landevejstrafik end selve Hærvejen, hvis rang frem for de andre dog til alle tider er givet af den stormand, der i sin tid ved dens side lod rejse den navnkundige Hovslundrunesten.

Præsteslægten Wulff i Bevtoft-Tirslund

Af Max Rasch

Med Olav Christensens »Bidrag til Sønderjyllands præstehistorie«, offentliggjort i Månedsskriftets august-hefte 1952, fremdrages mindet om en gammel gravsten, der har ligget neden for prædikestolen i Bevtoft kirke. Indskriften på denne sten oplyste, at sognepræsten Jørgen Wulff døde 2den søndag efter hellig 3 Konger 1569.

Ved at blade i Vonsild sogns ældste kirkebøger, hvor af en nidkær præsts hånd er nedskrevet mange levnedsløb over mere eller mindre fremtrædende sognefolk, fik jeg øje på, at en gren af den Wulffske efterslægt omkring 1700 tallet på livets mangfoldige veje havde fundet hjemsted i Vonsild sogn. Navnet staves her Wolff. Det var Niels Jacobsen Wolff, søn af sidste præst af Wulff-slægten i Bevtoft sogn, der efter en omskiftende skæbne havde slået sig ned ved Kongevejen i Vonsild skov, hvor døden indhentede ham i april 1700. Han blev begravet i Vonsild kirke, og sognets præst, hr. Johan Ryde, tog kirkebogen frem, for også at nedskrive den ligprædiken, han havde holdt over denne mand af en gammel præsteslægt.

Indholdet af ligprædikenen supplerer på enkelte punkter de i Arends bog over »Gejstligheden i Slesvig og Holsten« givne oplysninger vedr. Wulff-slægten. Det skal derfor forsøges at give en kort oversigt under benyttelse også af andre genealogiske kilder.

Den på ligstenen nævnte Jørgen Wulff (Georgius Lupinus) var den første af slægten, der blev præst i Bevtoft-Tirslund. Hans embedstid rækker fra 1542 indtil 1569, og han havde vistnok indgiftet sig i embedet. Om sønnen Niels Jørgensen Wulff, der fra Skrydstrup, hvor han havde været præst siden 1553, i 1569 flyttede til Bevtoft for at overtage det ledige embede efter sin afdøde fader, vides meget lidt.

Man kan kun formode, at han forblev i embedet, indtil sønnen Peder Nielsen Wulff, der ordineredes 21. 2. 1608, tiltrådte. Sidstnævnte var gift med Avel Jakobsdatter Voet af frigården Beyerholm; dette ægteskab betød intet mindre end et stærkt slægtskabsbånd til de meget ansete slægter Voet, Ytzen og Hack på frigårdene i Haderslevs opland. Præsten i Bevtoft blev ved dette giftermål også svoger til forpagteren Iver Lagesen på Straarupgaard, et forhold, som senere skal blive omtalt.

I 1648 udnævntes Peder Nielsen Wulff til provst, men døde allerede tre år senere, da sønnen Jacob Pedersen Wulff i 1651 nævnes som efterfølger i præsteembedet i Bevtoft-Tirslund. Denne Jacob har vistnok været eneste Søn af Peder Nielsen Wulff og han skulle blive den sidste præst i Wulff-slægten i Bevtoft sogn. To søstre var gift med gårdmænd, den ene med Nis Andresen i Lund, den anden var forblevet i Aabøl i Tirslund sogn.

Pastor Jacob Pedersen Wulff giftede sig med præstedatteren Magdalene fra Hellevad præstegård. Hendes forældre var sognepræst for Hellevad og Egvad menigheder Jørgen Boysen, der døde 1659, og hustru Cilia eller Cæsilie, som har overlevet manden, og i den før omtalte ligprædiken fra Vonsild kaldes Cilia Hr. Jørgens. Meningen med denne betegnelse kan selvfølgelig være, at hun var hr. Jørgens hustru. Da Vonsild-præsten i andre tilfælde altid tilføjer pigenavnet hos konerne, kan man også (og måske med rette) drage den slutning, at Cilia har været datter af en hr. Jørgen og i så fald måske datter af mandens formand i embedet, nemlig den Jørgen Lund, der efter at have været diakon i Varnæs fra 1609—1610 var præst i Hellevad-Egvad*).

Den sidste præst af Wulff-ætten i Bevtoft-Tirslund sogne havde en meget kort embedstid. Epidemien, der graserede landet over i krigens fodspor, bortkaldte i 1657 den unge præst og endnu samme eller næstfølgende år også præstens kone. Af præstens fire børn bukkede den 5-årige ældste søn og en datter Cicilia under for samme sot. — Der var stor sorg i præstegården, hvor to forældreløse drenge Jørgen og Niels på henholdsvis 1½ og ½ år blev efterladt.

Den ene af disse drenge har vi mødt i Vonsild sogn som fuldvoksen mand. Hvad her har kunnet oplyses om slægten er øst af hans gravskrift. Dog skal vi ikke forbigå drengenes skæbne. De sattes i pleje

*) Fra at være amtsskriver i Aabenraa blev Jørgen Lund indsat som præst i Hellevad 1609 efter fordrivelsen af Niels Hellevad. Ved et besøg i Aabenraa kort efter byens brand 19. 5. 1610 blev han indblandet i et blodigt slagsmål på gaden, hvorved borgmester Esmarck dræbtes. Præsten blev arresteret og anklaget for oprør, mord og trolddom og henrettedes endnu samme år på »Kobarch« i Flensborg (jfr. I. Brodersen: Fra gamle Dage, s. 465 f.).

hos deres farmoder, provsteenken i Bevtoft; da hun døde kom de derfra til deres mormoder i Hellevad og forblev der indtil Ao. 1664. Efter en overgang at have været hos fasterens mand Nis Andresen i Lund, gik rejsen videre til Aabøl, hvor den anden faster overtog forsørgelsen. Der var opstået en strid mellem faderens efterfølger i præsteembedet i Bevtoft om de få efterladenskaber, der havde henstået i præstegården. Først efter otte års forløb fik drengene beskikket en formynder, der kunne tage sig af sagen. Til al held for børnene tog hr. Lago Iversen, sognepræst i Tyrstrup fra 1660—1700, hvis mor (forpagterkonen til Straarupgaard) var født Voet fra Beyerholm og søster til deres farmoder, sig af dem. Præsten i Tyrstrup lod dem gå i skole, og for Niels' vedkommende endte det med, at han fik lejlighed til at komme til søs. Imidlertid havde broderen Jørgen ægtet Tyrstrup-præstens datter Volborg og havde ved protektion fået præstens fødegård Straarupgaard i forpagtning. Til broderen på Straarupgaard kunne Niels søge ind, da han i 1690 vendte syg hjem. Han forblev her i tre år, også endnu et år efter at han var blevet gift med Margrethe Anchersdatter. Han var blevet viet i Harte kirke. Og så fortsatte Niels dette livs vandring, boede en overgang i Vrandrup, dernæst i Aitrup og kom endelig i 1698 til Vonsild sogn, hvor døden indhentede ham. Han efterlod sig en datter og enken giftede sig endnu samme år med Peder Eriksen fra Vonsbæk.

Fru Amtsforvalter Lorenzens Linnedskab

Af Thomas Otto Achelis

Det store nøddetræs barokskab, som Haderslev Amts Museum nylig har erhvervet (jfr. Sdj. Mds. 1951, s. 113), har sin egen historie. Det har i mange år stået i »e gammel amtsstu'« på Naffet (nr. 2). Der boede amtsforvalter Thomas Lorenzen, som havde købt huset efter sin svoger, amtsforvalter Hans Rudolph Hiorts tidlige død (1814). Lorenzens hustru Martha Hiort (1770—1842), datter af rådmand Peter Hiort i Haderslev (1739—1811), har medbragt skabet, da hun i 1789 blev gift med den senere amtsforvalter Thomas Lorenzen. En datterdatter af hende, Sophie Katrine Stuhr (f. Christiansdal ^{16/12} 1827?), har senere i et tysk tidsskrift¹⁾ skrevet om skabet: »Linnedskabet havde

¹⁾ Deutsche Wäschezeitung«.

også sin plads i mine bedsteforældres hus; det var så stort, at man i vore dage næppe ville have tilstrækkelig plads til det. Min barndom faldt i den gode gamle tid, hvor hjemmeflid var en ære. Bedstefader var en højtstående embedsmand; hans samtidiges børn og børnebørn ser på hans legemstore billede med ærefrygt. Bedstemoder var datter af en rig købmand. Skønt de er døde for længe siden, holder man endnu deres minde i ære. Endnu finder jeg på bordet hos mange borgere i deres hjemstavn duge, som de har fået foræret for tro tjeneste. »Fru justitsråden« var byens første spinderske. Når de fine fruer om aftenen besøgte hinanden, gik en tjener efter dem med rokken, som var lavet af fint mahagoni, og et vandfad af sølv og en broderet »Weckenband« hørte dertil. Så begyndte kappestriden. Hvor ofte har vi den næste morgen været hos den ene eller anden tante for at sige, at bedstemoders tråd var så mange alen lang og meget fin! Hvor ofte drejede vi haspen med det store hjul, som ved 80-tallet gav et tegn! — Og som i de fineste kredse snurrede naturligvis også hjulene i tjenestepigernes kamre; hver dag skulle ydes et vist mål. — En stor fornøjelse var besøgene hos tre vævende brødre. Så blev alle mønstre hentet frem, senere givet agt på alle nye mønstre, som man meget gerne byttede med, og sådan lærte vi tidlig at skelne mellem drejl og damask. Om bomuld var der aldrig tale. De nye engelske maskiner var bedstemoder meget misfornøjet med. »Hvad skal de fattige så leve af?« Kun engang, da en ildebrand havde ødelagt alt fint linned, var man nødt til foreløbig at tage til takke med bomuld, som dog senere betragtedes med ringeagt.«

Denne her oversatte artikel fandt jeg i efterladenskaberne efter en nièce af Sophie Stuhr, som var lærerinde i Slesvig by.

Sønderjyske Kirkeflytningssagn

Af J. Raben

Til denne Afhandling af Hans Vald. Gregersen i S. Mdsskr. 1952, S. 145 ff. kan endnu meddeles følgende Sagn om Sottrup og Tandslet Kirkes Bygning:

»Da Indbyggerne i Sottrup og Snogbæk vilde bygge en Kirke, vidste man ikke ret, hvor den skulde ligge. Nogle vilde have den i Sottrup, andre i Snogbæk. En gammel Mand raadede dem til at bygge mellem disse Byer, paa en Banke, der nu kaldes Abildgaardsbjerg. Dette Raad fulgte man og tog fat paa Arbejdet. Men alt, hvad man byggede om Dagen, blev nedrevet om Natten og Materialet var ført bort. Saa

hørte man, at Stenene var fundet paa en Banke i den vestre Ende af Sottrup By, men ingen kunde forstaa, hvad det skulde betyde. En Nat havde den gamle Mand en underlig Drøm, han saa en Engel staa ved sin Seng og vinke ad ham. Han fulgte Englen, der førte ham hen til det Sted, hvor man vilde bygge Kirken. Her saa han en Mængde Væsner, der hurtigt brød de opbyggede Sten ned og bar dem til den nævnte Banke, hvor andre ligeså hurtigt byggede op. Englen førte ham atter hjem og forsvandt derpaa, men i det samme mente Manden at høre de Ord: »Grav i Morgen tre Fod dybt i Jorden, hvor Alteret skulde have staaet i den nye Kirke!« — Da Manden næste Morgen vaagnede, mindedes han hvad han havde drømt. Han skyndte sig til sine Naboer, for at fortælle om sin Drøm, og saa drog man i Fællesskab ud til Abildgaardbjerg. Den gamle gav sig til at grave, og da han var kommet de tre Fod dybt i Jorden, kom Liget af en ung Pige tilsyne. — Det var Guds Fingerpeg. Man glædede sig over, at Kirken ikke var blevet opført paa et vanhelligt Sted, og den byggedes paa det Sted, hvor den nu ligger«.

Et lignende Sagn knytter sig til Tandslet Kirke:

»Henning Linthe paa Elholm var en from Mand. Han var blevet rask efter en lang og haard Sygdom og han havde som Tak besluttet at bygge en Kirke. I Nærheden af hans Gaard ligger en Høj, der endnu kaldes Kirkeblok; der vilde Henning Linthe bygge Kirken. Man havde begyndt med Bygningen, da en hvid Hest om Natten rev det byggede ned og slæbte Byggematerialerne til et Sted nordvest for Tandsgaard. Der blev Kirken bygget. — Da Kirkeklokken ringede første Gang i den nye Kirke, travede en hvid Hest ind paa Borggaarden paa Elholm. Hvad dette skulde betyde, vidste vel ingen, men i samme Øjeblik lukkede Henning Linthe sine Øjne, for ikke at vaagne mere. Han var den første, der blev bisat i Tandslet Kirke«.

Provst Kenkel og Tønder provsti's præster

Af Hans Vald. Gregersen

Stephan Kenkel, der 1652—91 virkede som provst over Tønder provsti, tog med stor alvor på sit hverv som kirkens tilsynsmand. Han hørte derfor til den kreds af sønderjyske gejstlige, der var med til at jævne vejen for den frembrydende pietisme.

Da der i 1687 på grund af den kgl. regerings bestræbelser i årene 1684—89 for en reunion af det gottorpske hertugdømmes sønderjyske bestanddele blev udstedt en ny forordning om, at alle studerende fra Tønder amt, som ønskede ansættelse i hjemstavnen, skulle

tilbringe mindst 2 år af studietiden ved Københavns universitet, fandt provst Kenkel anledning til i en rundskrivelse om forordningen at fremføre følgende 10 klagemål imod provstiets præster, hvis jordiske livsvandel var ham en stadig kilde til bedrøvelse.

1. Præsterne forsømmer deres menigheder ved idelige rejser, undertiden er de borte flere uger i træk.

2. Prædiker en kollega, deltager præsterne ikke i gudstjenesten, men hygger sig hjemme til stor fortrydelse for menigheden (Carsten Petersen udelader dette klagepunkt!!)

3. Lediggang, fylderier, umådeholdenhed med brændevinsdrikkeri og tobaksrygning, omgang med uærlige folk, svir til langt ud på natten kendetegner de præster, der morgenen efter står og prædiker.

4. Præsterne tillader fem eller flere faddere ved den hellige dåb.

5. Bliver en mand bagvasket eller bestjålet, forbander præsterne både skyldig og uskyldig.

6. Enten for at køle deres hævntrøstige raseri eller for at afpresse udestående fordringer, misbruger præsterne nøgleembedet ved selv-rådigt at nægte adgangen til skriftestolen uden først at afvente en retslig afgørelse.

7. Præsterne lukker skriftestolen eller aflyser altergang, nårsomhelst det passer dem. Engang sad 50 mennesker og ventede forgæves på deres præst.

8. Præsterne modtager fremmede, som i deres eget sogn har gjort sig skyldige til at stå offentlig skrifte, til privat skriftemål, ligesom de modtager udenogens uægtefødte børn til dåben, når de kan drage fordel deraf.

9. Præsterne tillader i juletiden alle slags natlige danse og julelege (Jul-Spiele), når der blot forinden er indsamlet kollekt til dem.

10. Når provsten vil påtale disse forhold, afviser præsterne frækt formaningen og siger: „Åh provst! vi er selv amtmand og provst i vort eget sogn!“

Særlig galt var det fat med Boethius Petersen, der siden 1654 havde været sognepræst i Faretoft. Med begrundelse i Ezek. 3.18 påtaler provsten i 1689 hans drikkældighed og lader skriftens ord i 1. Kor. 6.10, Gal. 5.21, 28. 7—9 om følgerne af denne last revse ham, viser ham derefter modbilledet i Matth. 18.6, 1. Tim. 3. 2—3, Tit. 1.7, hvorledes en præsts vandel rettelig burde være og slutter med det ubønhørlige krav om omvendelse (Jer. 15.19).

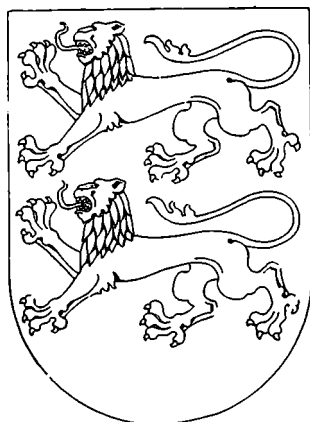
Hvorvidt brevet har frugtet, får vi lade stå hen. Boethius Petersen (eller Petri) overlevede provst Kenkel i 8 år, idet han døde i 1699.

Henvisning: LA. Tdr. provstearkiv 1687 = 1756 korrespondancesager.

Carsten Petersen: Slesvigske Præster (1938), s. 254.

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Christian Stenz

28. årgang

1952

INDHOLD:

Almindelig historie

<i>Thomas O. Achelis:</i>	Fru amtsforvalter Lorenzens linnedskab ...	185—186
<i>Olav Christensen:</i>	Haderslevske medailler og mønter og Haderslev som møntsted	151—157
<i>Olav Christensen:</i>	Luksus- og krigsskatter under den store nordiske krig	85— 86
<i>Hans Vald. Gregersen:</i>	Fra klosterpolitikens dage	75— 77
<i>Hans Vald. Gregersen:</i>	Provst Kenkel og Tønder provstis præster	187—188
<i>Hans Vald. Gregersen:</i>	Savsevejen	180—183
<i>Niels Black-Hansen:</i>	Snubbe, Urne og Bolderslev	72— 74
<i>Hejselbjerg-Paulsen:</i>	Claus Kiesby, Brorsons bogtrykker i Tønder	39— 47
<i>Svend Harald Henriksen:</i>	Det blandede sprogdistrikt mellem krigene	156—143
<i>H. C. Jøns:</i>	Da Hollingsted var Hedeby's vesthavn i Dannevirkes læ	174—175
<i>H. C. Jøns:</i>	Da Treja var jernbanestation	175—176
<i>H. C. Jøns:</i>	En 600 år gammel kro ved Trenen	143—144
<i>H. P. Jørgensen:</i>	To sønderjydske slægter i Felsted sogn igennem ca. 500 år	81— 84
<i>H. Lausten-Thomsen:</i>	Koklappere	126—127
<i>M. Mackeprang:</i>	Honnet ambition, en stolestadestrid fra Rødning i 1727	49— 50
<i>Christian Maibøl:</i>	Et minde om det gamle Tønderhus	97— 98
<i>Christian Maibøl:</i>	To skolemester-kontrakter fra Ulkebøl ...	116—119
<i>M. Michelsen:</i>	Nær vejs ende. En livsskæbne på egnsmaal	113—115
<i>Nic. C. Nielsen:</i>	Hvad en gammel præstegårdsfløj fortalte (digt)	94— 96
<i>Asger Nyholm:</i>	Tønder seminarium på sprogreskripterens tid	21— 23
<i>Anna Paulsen:</i>	Søren Kierkegaard og Nordslesvig	33— 39
	<i>Rettelse dertil s. 94</i>	
<i>Andreas Petersen:</i>	Dansksindede lærere under preussisk styre og minder fra Rørkær skole indtil 1920	161—164
<i>J. Raben:</i>	Hertug Hans d. Yngres Epitaf i Sønder- borg Slotskirke	87— 90

<i>August F. Schmidt:</i>	Trillepoven i Sønderjylland	171—174
<i>A. Schmidt-Petersen:</i>	Nordstrand	129—136
<i>Erik Bondo Svane:</i>	Fra Slesvig til Eckernförde	10—13
<i>Erik Bondo Svane:</i>	Mellem Rendsborg og Frederiksstad	47—48
<i>Erik Bondo Svane:</i>	Rendsborg	99—112
<i>Erik Bondo Svane:</i>	Slesvig—Rendsborg	78—79
<i>Erik Bondo Svane:</i>	Svans	165—171

Personhistorie

<i>Olav Christensen:</i>	Bidrag til Sønderjyllands præstehistorie II	119—124
<i>Aage Dahl:</i>	Til Sønderjyllands præstehistorie	160
<i>H. C. Jøns:</i>	Hun gjorde, hvad hun kunne (Caroline Augustiny)	124—126
<i>Paul Kürstein:</i>	Bissen-minder i Slesvig	65—71
<i>W. Christiansen:</i>	Mester Godskalk Eriksen	17—20
<i>Ida Helbo:</i>	Gustav Johannsens sidste samtale med Frederik VII	75
<i>Hans Vald. Gregersen:</i>	Af Niels Heldvads årsoptegnelser	54—61
<i>Niels P. Bjerregaard:</i>	Jens Jepsen Lohmann	177—180
<i>Th. O. Achelis:</i>	Barthold Lyra og Peter Christian Rothberg, ætlinge af gamle præsteslægter	91—93
<i>Peter Moos:</i>	Erindringer	1—9
<i>Thorvald Petersen:</i>	Konsul L. C. Ohlsen, Fægteborg	157—159
<i>Max Rasch:</i>	Præsteslægten Wulff i Bevtoft-Tirslund	183—185

Folklore

<i>Hans Vald. Gregersen:</i>	Sønderjyske kirkeflytningssagn	145—150
<i>J. Raben:</i>	Brandtræet ved Egen Kirke	62—64
<i>J. Raben:</i>	Folkeminder fra Ketting Sogn	79—80
	og	127—128
<i>J. Raben:</i>	Spøgeri og anden Overtro (Als)	14—16
	og	112
<i>J. Raben:</i>	Sønderjydske Kirkeflytningssagn	186—187

Naturhistorie

<i>Hjalmar Petersen:</i>	Hvordan får trækfuglene årets signal til opbrud?	24—28
	Avisartikler i 1951	28—32

STEDFORTEGNELSE

A

Agerskov 170
Asserballe 15

B

Ballum 33
Bevtoft 124, 183
Bjolderup 72 ff.
Bjært 121
Bolderslev 72 ff.
Bro 80, 127
Broager 145

D

Dybbøl 2 ff.

E

Eckernförde 10 ff.
Egen 62

F

Felsted 81, 145, 149
Fjolde 158 f.
Flensborg 57 ff., 75
Flækkeby 10

G

Gelting 149
Gram 50 ff., 149
Grumtofte 140 f., 147
Gundeby 149

H

Haddeby 149
Haderslev 85, 86, 120 ff., 151 ff.,
177
Hagenbjerg 148
Halk 120, 184

Hamdorf 48
Hammelev 123
Hellevad 54 ff., 184
Hjerpsted 145
Hjordkær 56
Holm 47
Hollingsted 124 ff., 174 f.
Hoptrup 120, 160
Husby 146
Husum 58
Hygum 172
Hyrup (Angel) 147
Højrup 36, 94, 145
Hørup 145

K

Karby 170
Kegnæs 148
Ketting 79, 148
Kogsbøl (Emmelev S) 17, 20
Koslev 165 f.
Krop 78

L

Louisenlund 11 ff.
Lyksborg 75
Løgumkloster 72 ff., 76
Løjt 148

M

Magstrup 122, 124
Moltrup 120
Munkbrarup 149
Mysunde 165 ff.
Möhlhorst 12

N

Nordborg 148, 157 ff.
Nordstrand 129 ff.

Notmark 147
Nustrup 123
Nybøl 1 ff.

O

Oksbøl 145, 148
Oksenvad 122, 145

P

Pelvorm 134

R

Rendsborg 99 ff.
Risby 169
Rødning 49 ff., 77
Rønhave 112
Rørkær 161

S

Skrydstrup 123, 181, 183
Skærbæk 120, 149, 160
Slesvig 57, 65 ff.
Sommersted 122
Sottrup 148, 186 f.
Starup 120, 149, 160
Stenbjerg 139 f., 149
Stepping 121
Sterup 149
Store Vi 147
Svenstrup 149
Sønderborg 87 ff., 150
Sørup 141

T

Tandslet 149, 186 f.
Tirslund 183 f.
Toftlund 145
Treja 143 f., 175 f.
Tyrstrup 121
Tønder 20 ff., 39, 76, 97 f., 187 f.
Tøstrup 148

U

Ulkebøl 116 ff.
Ullerup 147
Urnehoved 56

V

Vanderup 149
Varnæs 53, 149
Vedsted 123
Vilstrup 120
Vonsbæk 120, 160
Vonsild 121, 183

Ø

Ødis 121
Ønlev 56
Øster Løgum 149

Å

Åbenrå 56, 59 ff., 113 ff.

DEN KONGELIGE PORCELAINSFABRIK
OG FAJANCEFABRIKEN ALUMINIA A-S

absolut

ABSALON

naar Forsikring skal tegnes

BIRGITTE BERG NIELSEN

HUSHOLDNINGSEMSEMINARIUM og HUSHOLDNINGSSKOLE

Føtshaabningsholmsalle 18 . Telefon Vester 8821

Kursus for unge Husholdningslærere . Husholdningskursus for unge Damer
og Husmødre . Madlavningskursus for Begyndere og Viderekomne og Atten-
kursus for Begyndere og Viderekomne

Statsunderstøttelse kan søges

Program sendes

Indbrudstyveriforsikrings-Aktieselskabet

DANMARK

Telefon 149

Roskilde

ALTERLYS

*i alle Størrelser
og iøvrigt*

*Stearinlys og Vokslys
af enhver Art.*

ASP-HOLMBLAD

STEARINLYSFABRIKER

KØBENHAVN

SØNDERJYDSK
MAANEDSSKRIFT

ønsker sine
annoncører
og
læsere

en glædelig jul
og et godt nytår

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

Sønderjydsk
Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

*

Haslev
Gymnasium

Kostskole for Dreng

Eksamensret til Mellemkole-, Reel-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

$\frac{A}{S}$ C. Andresen
AABENRAA
Telefon 3333
Jern- og Staalforretning

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

HEJMDAL

Landsdelens Blad

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

GRAM
KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S
Vojens

DANSK MASKINOPLAG $\frac{A}{S}$
(Jørgen M. Hansen)
Aabenraa Telf. 2044

Støt

Annoncørerne

Bogtryk . Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 2550*

Jern, stål, rør, sanitet
tlf. 3054 flere linier

J. P. Top's efft. A-S
Aabenraa

Graasten Bank $\frac{A}{S}$

Kontortid 9--12 & 2--4
Lørdag 9--1

GRAASTEN

1. Nye abonnenter faar Gudmund Schütte: Sønderjydske Rigssagn I til favørpris 5,— kr. (i boghandelen 6,75 kr.).
2. Indmeld Dem i Historisk Samfund for Sønderjylland (adr.: Åbenrå). Aarligt kontingent 6,— kr. + porto for to halvbind Sønderjydske Aarbøger.
3. Lokalhistoriske studiekredse bør bruge Indholdsfortegnelse til Sønderjydsk Maanedsskrift 1924—44 (2 kr.) til at samle de lokalhistoriske artikler fra deres sogn; de fleste af de pågældende hefter fås endnu (50 øre pr. stk.) ved henvendelse til ekspeditionen.